

Uitstroom uit instelling voor jeugdzorg

Impuls
Onderzoekscentrum
maatschappelijke zorg

Centrum beleidsadviserend
onderzoek BV

Preventie Alliantie

Wat is het probleem?	3
Om hoeveel jongeren gaat het?	4
Wat zijn de kenmerken van deze jongeren?	5
Wat zijn de behoeften en vragen van de jongeren?	6
Wonen op maat	8
Welzijn en gezondheid	12
Activiteiten, scholing en werk	14
Inkomen en schuldenvrij	16
Relaties en veiligheid	19
Integraal maatwerk	20
Methodische interventies en instrumenten	22
Actieprogramma's ter ondersteuning	25
Bronnen	26

Gebruik dit informatieblad **aub uitsluitend met de juiste bronvermelding:**

Leerdaam, J. van, Scheepers, A.L. & Wolf, J.R.L.M. (2021).
 Uitstroom uit instelling voor jeugdzorg.
 Informatieblad Preventie Alliantie.
 Impuls, Radboudumc Nijmegen en Cebeon, Amsterdam.

© 2021 Impuls - Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg,
 Radboudumc Nijmegen.
 Vormgeving: Edo Nauta, Deel 2 ontwerpers

Wat is het probleem?

Risico op dak- & thuisloosheid met kans op escalatie van problemen

Jongeren tot 18 jaar kunnen een beroep doen op jeugdzorg. Er is verlengde jeugdzorg mogelijk tot de leeftijd van 23 jaar. Dan is er vaak sprake van jeugdzorg met verblijf. Dit informatieblad gaat over jongeren/jongvolwassenen die na een vaak langdurig verblijf in een jeugdzorginstelling vertrekken en hun weg naar volwassenheid buiten een residentiele setting vervolgen.

Jongeren die in een gezin opgroeien, verlaten gemiddeld rond hun 25e jaar het ouderlijk huis. Ook daarna is er vaak nog betrokkenheid, hulp en financiële ondersteuning van hun ouders. Jongeren die gedurende langere tijd in een jeugdzorginstelling hebben gewoond, staan op relatief grote afstand tot het 'gewone' leven en zijn mede daardoor extra kwetsbaar bij terugkeer in de maatschappij. Zij lopen een reële kans om dak- en thuisloos te worden: velen missen een stabiele thuis-

situatie waarnaar zij kunnen terugkeren. Dit blijkt ook uit het gegeven dat ongeveer twee derde van de dak- en thuisloze jongeren een jeugdzorgverleden heeft.

Zonder goede ondersteuning zoeken zij dan – in eerste instantie – een plek bij vrienden of familie ('bankslapen') of proberen zij op andere manieren te overleven. De vaak toch al complexe problemen die ze ervaren kunnen verergeren doordat dak- en thuisloosheid samengaat met onder meer drugsverslaving, criminaliteit en prostitutie en/of mensenhandel. Naast (zeer) negatieve gevolgen voor de jongeren zelf en de mensen om hen heen (zoals stress, ongezondheid en onveiligheid) leidt de situatie van deze jongeren ook tot allerlei maatschappelijke kosten die deels voor rekening komen van de gemeente (zoals langdurige bijstand, opvang en begeleiding, overlast en criminaliteit).

Stip op de horizon

Geen jongere wordt dakloos als gevolg van vertrek uit een jeugdzorginstelling.

Om hoeveel jongeren gaat het?

Jaarlijks verlaten enkele duizenden jongeren jeugdzorg met verblijf.

Ongeveer 10% van alle jongeren in jeugdzorg heeft een vorm van jeugdhulp met verblijf. Bijna de helft van deze groep (ruim 20.000 jongeren op jaarbasis) verblijft in (JZN Factsheet 2019):

- Gesloten jeugdzorg (ongeveer 6%): bij een jeugdzorgaanbieder op basis van een machtiging gesloten jeugdzorg of gedwongen opname. Gemiddeld verblijven deze jongeren hier een half jaar;
- Andere vormen van residentiële jeugdzorg (ongeveer 42%): een accommodatie van een jeugdzorgaanbieder, veelal in een groep met andere jongeren. En ook begeleid wonen en kamertraining.

Van de jongeren in jeugdzorg met verblijf is ongeveer de helft in de leeftijd van 12 tot 18 jaar en ruim een vijfde is 18 jaar en ouder. Gegeven dat jaarlijks ongeveer één derde van alle trajecten jeugdhulp met verblijf wordt beëindigd, verlaten elk jaar enkele duizenden jongeren een beschermde jeugdzorgomgeving. (CBS, Beleidsinformatie Jeugd).

Wat zijn de kenmerken van deze jongeren?

Veel van deze jongeren zijn kwetsbaar door een opstapeling van problemen.

Van de jongeren in jeugdzorg met verblijf is bijna een kwart afkomstig uit een eenoudergezin en heeft ongeveer één vijfde een migratieachtergrond. (CBS, Beleidsinformatie Jeugd)

Veel van deze jongeren staan op grote achterstand in de samenleving, vanwege:

- Een slechte start in hun jeugd: mishandeling en verwaarlozing door opvoeders, hechtingsproblematiek en trauma;
- Een licht verstandelijke beperking (LVB) met als gevolg minder sociaal aanpassingsvermogen en makkelijker beïnvloedbaar door anderen;
- Psychosociale en/of psychische problematiek, waaronder persoonlijkheids- en/of gedragsproblemen die vaak heftige dynamiek geeft in de hulpverlening(relatie);

- Gebruik van verslavende middelen (cannabis e.d.);
- Voortijdig school (beroepsonderwijs) verlaten en weinig startkwalificaties, met weinig perspectief op een betaalde baan en een stabiel inkomen op korte termijn;
- Opgebouwde schulden of een grotere kans daarop vanwege onvoldoende (stabiel) inkomen;
- Weinig motivatie voor verdere behandeling en begeleiding ('zorgmoe' door een lang traject in hulpverlening);
- Weinig sociale steun vanwege een instabiele en/of problematische thuissituatie en een kwetsbaar sociaal netwerk.

De combinatie van deze problemen en onvoldoende vaardigheden maakt jongeren kwetsbaar en verhoogt het risico op dakloosheid.

Wat zijn de behoeften en vragen van de jongeren?

De behoeften 'big 5'

- De jongeren hebben een stabiele basis van een thuis nodig. De behoeften (big 5) manifesteren zich vooral op de domeinen:**
- **1 Wonen, op maat**
De jongere heeft een passende, betaalbare en stabiele woonplek.
 - **2 Welzijn en gezondheid**
De jongere is fysiek en mentaal in balans en heeft het vermogen om disbalans te signaleren. Indien nodig is er zorg beschikbaar.
 - **3 Activiteiten, scholing en werk**
De jongere gaat naar school en/of heeft een baan die voldoende basis biedt voor een toekomstige loopbaan.
 - **4 Inkomen en schuldenvrij**
De jongere heeft voldoende inkomen en een plan voor het voorkomen en/of oplossen van schulden.
 - **5 Relaties en veiligheid**
Er is tenminste één volwassene duurzaam beschikbaar op wie de jongere kan terugvallen én de jongere beschikt over een stabiel, steunend netwerk.

Om in deze behoeften van jongeren te voorzien en hierbij maatwerk te leveren, is een integraal aanbod voor jongeren nodig. Primair heeft de aanbieder waar de jongere verblijft de verantwoordelijkheid en het initiatief om alles op tijd in gang te zetten en te regelen. Jongeren moeten stapje voor stapje worden voorbereid op zelfstandigheid en bij hun verdere herstel na vertrek worden ondersteund. Dit vraagt een andere werkwijze van veel aanbieders. De gemeente kan dit borgen door de taken van de aanbieder tijdens, bij en na vertrek van een jongere op te nemen in de inkoopvoorwaarden en dit actief mee te nemen in contractgesprekken (zie ook integraal aanbod).

Help hen op weg naar volwassenheid: 10 punten van jongeren

In de ondersteuning op weg naar volwassenheid vinden jongeren zelf belangrijk:

1. Laat mij pas los als de 'big 5' is geregeld.
 2. Help mij praktische dingen te regelen.
 3. Help mij verantwoordelijkheid te nemen en keuzes te maken.
 4. Geef mij de tijd en ruimte die ik nodig heb.
 5. Sta naast mij (niet boven of tegenover mij).
 6. Laat mij de baas zijn over mijn eigen leven.
 7. Werk positief: kijk naar mijn talenten en mijn hele leven.
 8. Ik heb veiligheid en steun nodig van mensen om mij heen.
 9. Help mij op tijd te denken en te werken aan mijn toekomst en sluit aan op mijn tempo.
 10. Bied doorlopende steun die aansluit bij wat ik nodig heb en wat voor mij belangrijk is (los van leeftijd).
- (10 punten op weg naar volwassenheid, 2021)*

5 opties op basis van behoeften, perspectief en uitdagingen

Afhankelijk van de behoeften en het perspectief van jongeren en de uitdagingen waarvoor zij staan op weg naar volwassenheid, zijn er na vertrek minstens vijf combinaties denkbaar van wonen, ondersteuning en toezicht. (Gemeente Gouda, Van 'geen plek' naar 'eigen stek', juli 2019)

1. Terug naar huis

Jongeren die na (tijdelijk) verblijf in een jeugdzorginstelling terugkeren naar hun ouders/verzorgers. Deze optie is niet altijd realistisch, maar altijd goed om na te gaan. De jongeren kunnen zich relatief zelfstandig verder ontwikkelen, met soms (tijdelijk) ambulante ondersteuning.

2. Zelfstandig verder

Jongeren met een verstoorde interactie met ouder(s)/familie die niet naar huis kunnen terugkeren, met reëel perspectief om op eigen benen te staan.

3. Zelfstandig verder met goede en voldoende ambulante begeleiding

Jongeren die -na doorgaans intensieve jeugdzorgtrajecten- redelijk stabiel zijn, zich hebben herpakt, de stap richting zelfstandigheid kunnen maken, mits zij hierbij voldoende en goede ambulante begeleiding krijgen. Aanknopingspunten voor ondersteuning van deze groep zijn te vinden in de handleiding [Eigen stek, eigen toekomst](#).

4. Behoeft aan een beschermde of beschutte woonomgeving (ook na 18^e jaar)

Jongeren met psychische en andere problematiek, vaak ook gedragsproblemen en/of middelengebruik, met doorgaans een forse hulpverleningsgeschiedenis, die meer tijd nodig hebben dan leeftijdgenoten om zelfstandig te kunnen functioneren. Deze jongeren worden regelmatig overvraagd en afgewezen, en zijn vaak kwetsbaar voor misbruik, criminaliteit of geweld. Zij hebben begeleiding nodig bij het zelfstandig functioneren, sommigen zullen altijd aangewezen zijn op een vangnet van professionele hulpverlening.

5. Intensieve specialistische woonvraag zonder in aanmerking te komen voor Wlz (Wet langdurige zorg)

Jongeren met psychische en andere problematiek, vaak ook gedragsproblemen en/of middelengebruik, met doorgaans een forse hulpverleningsgeschiedenis, die gebaat zijn bij stevige structuur en duidelijkheid. Mede door hun gedrag en/of beperkte verstandelijke vermogens is een intensieve specialistische woonvorm aangewezen. Deze jongeren zijn vaak (zeer) moeilijk plaatsbaar binnen reguliere instellingen voor jeugdzorg, GGZ of langdurige zorg en verkeren daarom noodgedwongen vaak in niet passende woon-situaties, zoals de gesloten jeugdzorg of in een overbelaste thuishouding.

Wonen op maat

Relevante wetgeving

Wet Basisregistratie Personen

- De gemeente schrijft jongeren die rechtmatig in Nederland verblijven tijdig in op een woonadres (juist als zij van een accommodatie buiten de gemeente terugkeren).
- De gemeente verstrekt jongeren bij gebrek aan een eigen woonplek tijdig een briefadres, zodat zij in staat worden gesteld om andere basisvoorwaarden te regelen: het openen van een bankrekening, het afsluiten van een zorgverzekering, het inschrijven voor een opleiding en het aanvragen van studiefinanciering of van een uitkering en het sluiten van een arbeidscontract.

Wet op de Jeugdzorg

- De gemeente biedt jongeren met beperkingen ondersteuning die past bij hun situatie en behoeften (maatwerk).
- De gemeente biedt waar nodig ook na de 18^e verjaardag verlengde jeugdhulp tot 23

jaar. (zie hierna ook 5. Welzijn & gezondheid).

Wet maatschappelijke ondersteuning 2015

- De gemeente draagt zorg voor het voorkomen van dak- en thuisloosheid (preventie).
- De gemeente biedt waar nodig een passende woonplek:
 - Begeleiding bij zelfstandig wonen: een woonplek voor (jong)volwassenen met lichte problematiek die zelfstandig kunnen wonen, maar begeleiding nodig hebben om niet terug te vallen;
 - Beschermd wonen: een woonplek (accommodatie van een instelling of meer zelfstandig) met intensievere begeleiding voor (jong)volwassenen met psychische problematiek.

Ondersteuning tijdens verblijf en ter voorbereiding op vertrek:

- Bied een trainingsprogramma aan voor woonvaardigheden etc.;
- Schrijf de jongere in de Basisregistratie Personen in, indien nodig;
- Zorg indien nodig voor een geldig ID-bewijs;
- Voorzie op z'n minst in een briefadres en zorg dat de jongere is/wordt ingeschreven bij Woningnet;

- Onderzoek ruim op tijd de mogelijke opties voor wonen, begeleiding en toezicht;
- Vraag waar nodig tijdig een indicatie voor begeleiding of voor beschermd wonen aan;
- Zorg voor passend onderdak direct na vertrek;
- Voorkom dat de jongere in de opvang terecht komt (geen geschikte plek vanwege risico's voor veiligheid en verslaving).

(Schelling, van Lier en Janssen 2015; Masuger, van der Kolk en van Duifhuizen 2017)

Acties voor beleid

Bied een passende, betaalbare woonplek met, indien nodig, begeleiding op maat.

Voldoende geschikte huisvestingsvormen, met als acties voor een gemeente:

- Maak passende huisvesting voor jongeren onderdeel van de prestatieafspraken met woningcorporaties;
- Inventariseer mogelijke locaties die kunnen worden getransformeerd naar (tijdelijke) woonplekken voor jongvolwassenen (met beheer door corporaties);
- Maak mogelijk dat jongeren die uitstromen uit residentiële jeugdzorg een urgentie krijgen en ondersteun hen daarbij;
- Maak mogelijk dat jongeren zich al voor hun 18e jaar kunnen inschrijven bij Woningnet e.d.;
- Voorzie in voldoende flexibel woningaanbod met diverse gradaties van begeleiding, met mogelijkheden voor op- en afschaling. Betrek hierbij corporaties en waar nodig welzijns-, zorg- en onderwijspartijen;
- Maak afspraken met particuliere verhuurders om een deel van hun vastgoed te verhuren als sociale huur.

Betaalbare huisvesting, met als acties voor een gemeente:

- Zet woonkostensubsidie in in de overgang

naar betaalbaar wonen tot en met 23 jaar, in het bijzonder voor jongeren die geen beroep kunnen doen op de zorgplicht van ouders;

- Betaal de huur voor kwetsbare jongeren deels vanuit de Wmo. Dit is goedkoper dan het alternatief van een instelling/opvang, terwijl jongeren al 'zo gewoon mogelijk' kunnen wonen;
- Stimuleer dat kwetsbare jongeren tot 23 jaar huurkorting aanvragen bij de woningcorporatie. Deze regeling geldt voor maximaal 3 jaar. Voor jongeren zou deze regeling kunnen worden verlengd totdat hun inkomen voldoende verhoogd is.

Ben je als gemeente ervan bewust dat voor kwetsbare jongeren tot 23 jaar betaalbare huisvesting erg lastig is, omdat:

- Een sociale huurwoning meestal niet haalbaar is: jongeren zijn starters die (vrijwel) geen woonduur hebben opgebouwd en daarom te maken hebben met lange wachttijden;
- Het huren van een woning of kamer te duur is: tot 23 jaar is alleen huurtoeslag mogelijk voor een woning met een huurprijs onder de kwaliteitskortingsgrens (circa 445 euro per maand). Bij hoge huren bouwen jongeren al snel (huur)schulden op met een groot risico op dakloosheid.

Goede voorbeelden

Er zijn allerlei woonopties die gemeenten kunnen faciliteren om jongeren onderdak te geven:

Vormen van woningdelen

Denk aan Friends-wonen en vergelijkbare concepten die diverse corporaties (zoals [Eigen Haard](#)) of woningverhuurders (zoals [AM](#)) bieden, waar jongeren samen met enkele vrienden een huis kunnen huren, ieder een eigen slaapkamer heeft maar andere faciliteiten en de huur delen.

Pleeggezin of gezinshuis

Jongeren wonen in een (gewoon) gezin ([pleeggezin](#) of [gezinshuis](#)) met professionele begeleiding. Na hun 21e jaar is op vrijwillige basis verlenging mogelijk tot 23 jaar.

Vormen van kamerhuur bij particulieren

Denk aan [Kamers met Aandacht](#) en [Onder de pannen](#) waarbij jongeren die uitstromen uit de jeugdzorg een kamer kunnen huren bij particulieren, waarbij zij vaak ook begeleiding krijgen van een jeugdzorgaanbieder.

Wonen met begeleiding en/of leertrajecten

- [Kansrijk wonen](#), tijdelijke huisvesting voor jonge mensen die zelfstandig willen wonen waarbij elke jongere wordt begeleid door een coach bij praktische zaken, zoals ondersteuning financiën, relaties en vrijetijdsbesteding.
- Trainingshuis (bijv. [Amarant](#) en [Syndion](#)): tijdelijke woonplekken waar jongeren onder begeleiding vaardigheden leren die nodig zijn om zelfstandig te kunnen wonen.
- Kamertraining of fasehuis: voor jongeren vanaf 15/16 jaar die niet (meer) thuis kun-

nen wonen door problemen en begeleiding nodig hebben om in de toekomst zelfstandig te gaan wonen. De begeleider die in/bij het huis woont, maakt samen met de jongere een plan om stap voor stap te leren zelfstandig te wonen: van 24-uurs toezicht (leven in een woongroep) via training naar volledige zelfstandigheid.

- Mentorhuis (bijv. [Entrea Lindenhout](#) en [Leger des Heils](#)): een klein aantal jongeren vanaf 15/16 jaar woont 'op kamers' bij een mentor. De mentor-huisgenoot coacht en begeleidt de jongeren in het dagelijks leven en het zelfstandig leren wonen. Daarnaast krijgen jongeren begeleiding van een ambulante begeleider.
- [Skills in de stad](#) een breder concept dan alleen wonen, waarbij kwetsbare jongeren behalve woonruimte ook opleiding, werk en coaching onder één dak krijgen in leegstaand vastgoed. Per locatie volgen enkele tientallen kwetsbare jongeren een leerwerktraject van anderhalf jaar met als doel zinvol en duurzaam werk, zelfstandig wonen en de skills die hiervoor nodig zijn.
- Lokale varianten, bijv. in Enschede specifiek voor 17-jarigen in een jeugdzorginstelling die op naam van de instelling een woning krijgen met lichte ambulante begeleiding en vanaf hun 18e kunnen doorstromen naar een eigen woonruimte. Dit ligt in het verlengde van [WoonStap](#) waarbij kwetsbare inwoners worden begeleid naar zelfstandig wonen door hen te helpen zoeken naar een passende en betaalbare woning en ondersteuning te bieden bij het behouden van hun woonsituatie, met corporaties (woonconsulenten) en wijkteams (wijkcoaches) als samenwerkingspartners.

Goede voorbeelden (vervolg)

Housing First

Bij Housing First krijgen jongeren direct een eigen woonplek en daarmee de kans om een leven op te bouwen zoals zij dat willen (bijvoorbeeld bij [LIMOR](#) en [HVO-Querido](#)). Ondersteuning hierbij komt van begeleiders die zich niet zozeer opstellen als 'hulpverlener' maar als positieve en steunende factor in hun leven.

Beschermd wonen light

Bij [beschermd wonen light](#) huurt een klein aantal jongeren een kamer in een huis (in een woonwijk) en delen zij keuken, badkamer en woonkamer (bijvoorbeeld in Leiden). Wanneer dat nodig is, komt een ambulante begeleider langs. Anders dan in een studentenhuis is er een inwonend beheerder die zelf ervaringsdeskundige is.

Verschillende jeugdzorgaanbieders hebben afspraken met woningcoöperaties om huisvestingsmogelijkheden te kunnen aanbieden aan jongeren in de jeugdzorg die 18 jaar worden. Voorbeeld: Jeugdformaat heeft afspraken met Vestia en de Wassenaarse Bouwstichting waar passende woningen voor uitstromende jongeren beschikbaar worden gesteld ([Janssen, 2014](#)).

Welzijn en gezondheid

Relevante wetgeving

Wet op de Jeugdzorg

- De gemeente biedt jongeren die dat nodig hebben ondersteuning bij opgroeien en ontwikkeling die past bij hun situatie en behoeften (maatwerk).
- De gemeente biedt waar nodig [verlengde jeugdhulp](#) (tot 23 jaar) als:
 - een jongere voor diens 18e jaar hulp kreeg en de gemeente vindt dat voortzetting nodig is
 - er voor het bereiken van het 18e jaar is bepaald dat jeugdhulp nodig is, of
 - de gemeente binnen een half jaar na

beëindiging van de jeugdhulp (die was begonnen voor het 18e jaar) vaststelt dat hervatting noodzakelijk is

- jeugdhulp wordt ingezet in het kader van een strafrechtelijke beslissing of jeugdreclassering.

Wet maatschappelijke ondersteuning 2015

- De gemeente biedt vanaf 18 jaar ondersteuning die past bij de situatie van jongeren en hun behoeften (maatwerk-begeleiding)

Ondersteuning tijdens verblijf en ter voorbereiding op vertrek.

- Breng lopende zorgtrajecten in kaart en zorg voor tijdige aanmelding bij volwassenenzorg.
- Bouw hulp langzaam af en zorg voor warme overdracht naar andere hulpverleners. Maak goede afspraken over hoe om te gaan met mogelijke effecten van problematiek (gedrag en verslaving).
- Faciliteer gezinsgerichte hulp (inclusief opbouwen/herstellen van relaties).

- Help bij het regelen van een passende (collectieve) zorgverzekering zodat jongeren verzekerd de jeugdzorg verlaten. Zorg voor een vaste contactpersoon bij de verzekering zodat bij het vergeten van betalen dit direct kan worden opgelost.
- Help met het aanvragen van zorgtoeslag. *(Schelling, van Lier en Janssen 2015; Masuger, van der Kolk en van Duifhuizen 2017)*

Acties voor beleid

Verlengde jeugdzorg

Maak het mogelijk dat de jongere het traject vanuit de Jeugdwet kan afmaken (zeker als de vraag opvoed/opgroei-gerelateerd is). Jongeren moeten hiermee akkoord gaan, maar veel jongeren doen dat niet omdat zij rond hun 18e vaak 'zorgmoe' zijn. Dan zijn alternatieven nodig: woonvormen met passende begeleiding (zie Wonen)

Afspraken met zorgverzekeraar

Voor het continueren van een zorgtraject kan het wenselijk zijn dat jongeren hun behandelaar behouden, ook om te voorkomen dat zij afhaken bij de overstap van jeugdzorg naar volwassenenzorg. De gemeente kan op basis van [de landelijke samenwerkingsafspraken](#) faciliteren dat ook verzekerde zorg kan worden afgemaakt. Belangrijk is onder meer dat:

- de zorgverzekeraar met betrokken jeugd-GGZ aanbieders contracten sluit, zodat een jongere nooit vanwege leeftijd op de wachtlijst komt voor volwassen GGZ en bij een andere behandelaar terecht komt
- bij wachttijden jongeren waar nodig wordt gewezen op de mogelijkheid van zorgbemiddeling door zorgkantoor/verzekeraar.

Goede voorbeelden

Met Zorg Verzekerd

[Met Zorg Verzekerd](#) is een pilot in Amsterdam waarin is verkend hoe kan worden voorkomen dat jongeren die jeugdzorg verlaten, schulden opbouwen door betalingsachterstanden van de zorgpremie.

Afspraken met zorgverzekeraar

Wat leveren de afspraken met zorgverzekeraars op? minder schulden, sneller probleemsignalering? In onder andere de regio's Groningen en Holland Rijnland zijn goede praktijken ontwikkeld.

Activiteiten, scholing en werk

Relevante wetgeving

Wet Regionale Meld- en Coördinatiefunctie (RMC)

De gemeente draagt er zorg voor dat voortijdig schoolverlaters tot 23 jaar terugkeren in het onderwijs of via een werktraject alsnog een startkwalificatie kunnen behalen (registreren meldingen, afspraken maken met scholen en instellingen over doorverwijzing naar –een combinatie van– onderwijs of arbeid, onderhouden van regionaal netwerk);

Participatiewet

De gemeente ondersteunt (kwetsbare) jongeren bij hun maatschappelijke participatie.

Ondersteuning tijdens verblijf en ter voorbereiding op vertrek:

- Leidt toe naar scholing/opleiding of werk na vertrek of zorg voor voortzetting daarvan
- Zorg ervoor dat een volwassene meegaat bij aanmelding voor een opleiding en

vasthoudt tot aanmelding geregeld is (om te voorkomen dat jongeren ‘met een rugzak’ worden weggestuurd om ‘eerst aan hun sores te werken’)

(Schelling, van Lier en Janssen 2015; Masuger, van der Kolk en van Duifhuizen 2017)

Acties voor professionals

Acties voor beleid

Maatwerkmogelijkheden zoeken

Voor jongeren in een schuldhulptraject is het lastig scholing te volgen omdat dit tot nieuwe schulden (bij DUO) leidt. Zoek als gemeente naar maatwerkmogelijkheden (zoals behoud van uitkering) om jongeren toch te laten in/doorstromen in onderwijs.

Bestaande structuur benutten

Benut de bestaande structuur van samenwerking tussen jeugdzorg en onderwijs om maatwerk voor specifieke doelgroepen mogelijk te maken. Zo kijken [RMC-functienarissen](#) integraal naar wat een jongere nodig heeft en vervullen zij een rol in preventie en in het terug begeleiden naar school, zodat deze jongeren hun opleiding kunnen afmaken

Afspraken met scholen

Maak afspraken met scholen over:

- ‘schakeltrajecten’ waarin jongeren kunnen wennen aan het schoolse leven, ontdekken wat zij willen en kunnen, en een juiste studiekeuze kunnen maken. Sommige jongeren hebben een langere herstelperiode nodig om hun leven op orde te brengen en tegelijkertijd te werken aan een zelfstandige toekomst op weg naar school of werk
- beperkte aanwezigheid (door ziekte of beperkingen), zodat een jongere niet direct wordt uitgeschreven bij teveel verzuim
- samenwerking met ambulante begeleiders vanuit de jeugdzorg zodat snel kan worden ingespeeld op vroegtijdige schooluitval bij kwetsbare jongeren

Diversiteit aanbod faciliteren

Maak mogelijk dat tijdens jeugdzorg een divers scholingsaanbod beschikbaar is en niet alleen het laagste onderwijsniveau wordt aangeboden.

Goede voorbeelden

Onderwijs op Maat

Project in Groningen en Friesland om mogelijk te maken dat dak- en thuisloze jongeren een startkwalificatie kunnen behalen en tegelijkertijd begeleiding krijgen om hun leven op orde te brengen.

Weer naar school

Dak- en thuisloze jongeren in Den Haag krijgen, ook als zij schulden hebben, de kans om in een traject van enkele maanden toe te werken naar het volgen van een opleiding

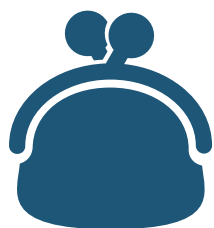
Route Arbeid

Een gedragen afspraak en samenwerking

tussen de partners in de arbeidsmarktregio (Praktijkonderwijs, Voortgezet Speciaal Onderwijs en gemeenten) gericht op jongeren die na het voortgezet onderwijs rechtstreeks aan het werk zouden moeten of dagbesteding nodig hebben. Van ongeveer 14 tot 27 jaar krijgen zij begeleiding naar betaald werk in verschillende branches

Medische Advisering van de Ziek gemelde Leerling (M@ZL)

Beproefde interventie voor een integrale aanpak van ziekteverzuim bij scholieren in voortgezet onderwijs en MBO, waarbij JGZ-organisaties, scholen en leerplicht samenwerken.

Inkomen en schuldenvrij

Relevante wetgeving

Participatiewet

De gemeente biedt jongeren inkomensondersteuning als zij onvoldoende in staat zijn om inkomen te verwerven, in de vorm van (bijzondere) bijstand. Tot 21 jaar geldt een lagere bijstandsnorm (jongerennorm) vanwege de onderhoudsplicht van ouders. Gemeenten kunnen de jongerennorm vanuit bijzondere bijstand aanvullen tot de volledige norm voor alleenstaanden.

Wet gemeentelijke schuldhelpverlening

De gemeente biedt op verzoek hulp in een problematische schuldsituatie, waarin iemand redelijkerwijs zijn schulden niet kan betalen.

Vroegsignalering

De gemeente kan uit eigen beweging hulp aanbieden nadat zij van schuldeisers signalen heeft ontvangen over achterstallige betaling van vaste lasten (huur, zorgverzekering en/of nutsvoorzieningen). Met vroegsignalering kunnen problematische schulden worden voorkomen.

Ondersteuning tijdens verblijf en ter voorbereiding op vertrek:

- Begin op jongere leeftijd met financiële opvoeding en training in financiële zelfredzaamheid;
- Stel de inkomenssituatie vast, inclusief eventuele schuldenproblematiek;

- Bereid een aanvraag voor een uitkering voor zodat die na vertrek direct kan worden verstrekt.

(Schelling, van Lier en Janssen 2015; Masuger, van der Kolk en van Duifhuizen 2017)

Acties voor beleid

Voor jongeren met een intensief zorgverleden die er vaak alleen voor staan en/of niet naar school of werk kunnen, is ruimhartig maatwerk geboden (Divosa 2020).

Verplichte zoektijd

Na melding bij het UWV moeten jongeren tot 27 jaar eerst 4 weken een baan of studie zoeken voordat zij een bijstandsuitkering kunnen aanvragen. Voor kwetsbare jongeren (waaronder uitstromers uit jeugdzorg met verblijf) is maatwerk mogelijk om te voorkomen dat ze verder in problemen raken, bijvoorbeeld door de zoektermijn te laten samenvallen met de laatste vier weken van het verblijf in jeugdzorg. De zoektijd geldt niet voor jongeren die niet zijn ingeschreven in de Basisregistratie Personen. Zij kunnen bijv. worden geholpen bij het indienen van de aanvraag en/of door een voorschot te verstrekken (leefgeld voor de eerste levensbehoeften).

Kostendelersnorm

De bijstandsuitkering van alle bewoners wordt verlaagd als meer mensen van 21 jaar en ouder hun hoofdverblijf op één adres hebben. Dit kan ertoe leiden dat bijstandsgerechtigden hun woning niet willen of kunnen delen omdat ze verwachten er financieel op achteruit te gaan. Wettelijk is er echter ruimte om maatwerk te bieden. Zo kan in crisissituaties een uitzondering op de kostendelersnorm worden gemaakt. Ook is de norm niet van toepassing indien er een commerciële relatie (huurder of kostganger) is met een schriftelijke overeenkomst of voor iemand die onderwijs volgt of jongeren tot 21 jaar die tijdelijk inwonen vanwege een crisissituatie, zoals (dreigende) dakloosheid. Daarbij is tijdelijkheid niet nader gedefinieerd: er geldt dus geen maximum aan de opschorting van de kostendelersnorm;

Jongerennorm voor bijstand

Kwetsbare jongeren met ouders/verzorgers die hun onderhoudsplicht niet kunnen nakomen en geen netwerk hebben om op terug te vallen, kunnen met de jongerennorm niet rondkomen. De gemeente kan de norm aanvullen vanuit bijzondere bijstand. Als die aanvulling onvoldoende is, kan de algemene norm op individuele basis worden aangepast vanwege bijzondere omstandigheden. Aanvulling kan tot de norm van een 21-jarige of op basis van werkelijke (noodzakelijke) kosten.

Aandachtspunten

- bied waar nodig inkomensbeheer en hulp bij administratie
- creëer een financieel vangnet in afwezigheid van familie
- bied waar nodig ondersteuning bij schuldenproblematiek.

Goede voorbeelden

Bouwdepot

Het [bouwdepot](#) is een pilot waarin kwetsbare jongeren van 18 tot 21 jaar – zonder tegenprestatie – een maandelijks inkomen van ruim 1.000 euro ontvangen om weer zelf aan het stuur van hun leven te komen. Ze stellen een persoonlijk bouwplan op en maken daarin afspraken met hun persoonlijk begeleider. Hoofddoel is om financiële rust te creëren door voldoende inkomen en door hen te ondersteunen om zelf volgende stappen te zetten richting een zelfstandige toekomst. Zij krijgen het vertrouwen om eigen keuzes te maken, verantwoordelijkheid te nemen, fouten te maken en daarvan te leren.

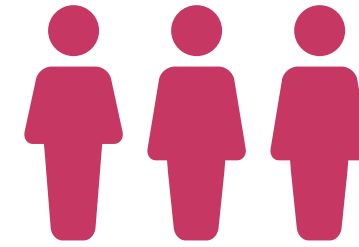
ONSbank

[ONSbank](#) wil zoveel mogelijk jongeren op weg helpen naar een schuldevrije toekomst. In een traject van 6 maanden (kosteloos voor deelnemers) wordt eerst de financiële situatie aangepakt en daarna gaat men aan de slag met het toekomstperspectief. Het programma wordt ondersteund door diverse fondsen en voor een belangrijk deel gerund door vrijwilligers.

Maatwerk bij diverse gemeenten (bijv. Arnhem) door:

- De zoektijd alleen toe te passen bij zelfredzame jongeren (tijdens coronatijd voor geen enkele jongere);
- De kostendelersnorm vrijwel nooit toe te passen;
- De jongerennorm vrijwel altijd aan te vullen met bijzondere bijstand als er sprake is van noodzakelijk (woon)kosten (ook [Purmerend](#) heeft goede ervaringen).

Diverse gemeenten (bijv. Arnhem, Almere, Den Haag, Haarlem, Maastricht en Tilburg) werken aan creatieve schuldoplossingen, zoals een Jongerenperspectiefonds of collectief schuldregelingen. Hiermee worden jongeren geholpen bij wie (problematische) schulden hun toekomstperspectief in de weg staan. Zij kunnen vaak niet terecht in een regulier schuldhulptraject omdat hun inkomen te laag is om tot een minnelijke regeling te komen. Met een maatwerkoplossing wordt het mogelijk om voor deze jongeren een regeling te treffen met schuldeisers, waarbij de gemeente garant staat voor verstrekte kredieten en het fonds wordt aangesproken in geval van oninbaarheid. Daarbij geldt als voorwaarde dat jongeren een coachingstraject volgen met trainingen en cursussen over financiën en andere leefgebieden zoals wonen, gezondheid, verslaving, werk of school. Ook is het de bedoeling dat zij zo nodig meewerken aan budgetbeheer.

Relaties en veiligheid

Relevante wetgeving

Wet op de Jeugdzorg & Wet maatschappelijke ondersteuning 2015
De gemeente draagt zorg voor goede voorliggende voorzieningen (vrijwilligers/ maatjes e.d.).

Acties voor professionals

Ondersteuning tijdens verblijf en ter voorbereiding op vertrek

- Start op tijd met voorbereiden: geef vanaf 16 jaar meer informatie over wat jongeren kunnen verwachten bij zelfstandigheid
- Zorg voor één persoon om op terug te vallen: jongeren willen een vaste en betrouwbare begeleider

- Ondersteun de jongere bij het onderhouden, verstevigen, herstellen of opbouwen van het sociale netwerk (*Schelling, van Lier en Janssen 2015; Masuger, van der Kolk en van Duifhuizen 2017*)

Acties voor beleid

Zorg dat een jongere te allen tijde op iemand kan terugvallen als dat nodig is.

Goede voorbeelden

[Jouw Ingebrachte Mentor \(JIM\)](#)

Jongeren vragen binnen de groep mensen die ze kennen en vertrouwen iemand als hun mentor die hen inspireert, energie geeft en dingen leert, zodat de jongere stabiel kan groeien.

Integraal maatwerk

Relevante wetgeving

Wet maatschappelijke ondersteuning 2015

De gemeente maakt onafhankelijke cliëntondersteuning mogelijk voor iedere burger die zorg en ondersteuning ontvangt.

Acties voor professionals

Toekomstplan maken

Maak samen met de jongere vanaf 16 jaar een individueel en integraal toekomstplan voor alle relevante leefgebieden. Dit plan dient leidend te zijn in het hele traject, onafhankelijk van welke organisatie de zorg of ondersteuning biedt.

Eenduidige regie

Zorg dat de regie op de uitvoering van het plan van de jongere eenduidig is belegd bij één professional die duurzaam betrokken is en die kan toezien op het bereiken van de gewenste resultaten.

Acties voor beleid

Veel jongeren ervaren dat hun traject onnodig lang duurt, omdat hulpverleners langs elkaar heen werken en niemand de regie houdt.

Regie op maatwerk

Zelf weten zij vaak niet wat hun rechten en opties zijn. De gemeente is verantwoordelijk voor regie op maatwerk voor alle relevante leefgebieden, zodat doorlopende en toekomstgerichte ondersteuning kan worden geboden. Dit vraagt goede samenwerkingsafspraken tussen betrokken partners, zowel binnen de gemeente (allerlei loketfuncties) als met partijen in het veld. Afspraken die de basis vormen voor de regie op de realisatie van het toekomstplan. Zorg tevens voor een herkenbare en bekende route voor jongere en regisseur/hulpverlener om vastlopende casussen op te lossen.

Inkoop

Geef dit zo vorm dat zorgcontinuïteit voor jongeren met een langdurige ondersteuningsbehoefte is geborgd en aanbieders toekomstgericht werken. Voorkom dat een harde knip tussen inkoop van jeugdzorg en Wmo een goede transitie van jongeren belemmert. Jongeren hebben specifieke behoeften aansluitend bij hun

ontwikkelingsfase. Een doorgaande lijn tussen jeugdzorg en Wmo wordt mogelijk door:

- integraal aanbod specifiek voor jongeren van 16 tot 27 jaar in te kopen waarin huisvesting en zorg worden gecombineerd met elementen van participatie, activering en onderwijs. Onderdeel van een inkoopsegment 16-27 is toekomstgericht werken, zodat aanbieders worden gestimuleerd jongeren op alle leefgebieden voor te bereiden op volwassenheid.
- een integrale raamovereenkomst met aanbieders af te sluiten waarin alle zorg- en ondersteuningsproducten voor jeugd en Wmo zijn opgenomen. Zo kunnen producten in één ondersteuningsplan worden gecombineerd om op de hulpvraag aan te sluiten en een doorgaande zorglijn te realiseren.
- te redeneren vanuit de ondersteuningsbehoefte of hulpvraag (in plaats van leeftijd) en op basis daarvan flexibel jeugdzorg of Wmo in te zetten. Voorwaarde is dat betrokken jeugdzorgaanbieders ook een Wmo-contract hebben.

Ook als jeugdzorg en Wmo afzonderlijk worden aanbesteed is het van belang heldere en bindende afspraken te maken over toekomstgericht werken op alle leefgebieden.

Goede voorbeelden

Jongerenregisseur

Een professional die een langdurige relatie met de jongere kan opbouwen en hen door de regelgeving op diverse leefgebieden kan helpen. Idealiter heeft de regisseur mandaat om gemeentelijke dienstverlening aan jongeren te versnellen en indien nodig op te schalen als een casus vastloopt. Ook helpt de regisseur in contacten met andere organisaties. Goede voorbeelden van de gewenste praktijk zijn er in Arnhem (Jonahuis), Haarlem (CJG) en Utrecht (Back-up), terwijl er aanzetten zijn in gemeenten zoals Alkmaar en Leiden (Team

16+), Enschede (T-team) en Maastricht (Credohuis). (*Jongerenpanel, Advies Jongerenregisseur 2021*)

Integrale inkoop

(Al of niet segment 16-27) diverse gemeenten, waaronder Apeldoorn, Haarlem, Leiden en Utrecht werken hieraan.

Methodische interventies en instrumenten

Voor en rond vertrek

Werken met een toekomstplan (Nji)

Opstellen van een plan om kwetsbare jongeren beter op weg te helpen zelfstandig te worden.

Krachtplan 18+

Specifiek voor jongeren met een lichte verstandelijke beperking die onder toezicht of voogdij staan. Inzet is deze jongeren door de overgangsfase naar volwassenheid loodsen door het tijdig organiseren van optimale en passende ondersteuning van ruim vóór tot ruim na hun 18e jaar. Met het instrument 18 take control wordt een plan opgesteld door en voor jongeren om hun toekomstwensen in kaart te brengen, hoe deze kunnen worden bereikt en welke ondersteuning daarbij nodig is. (*Expertisecentrum Willem Schrikker 2014*)

Kwikstartapp

Soortgelijke app, ontwikkeld voor jongeren in de jeugdzorg maar ook gebruikt door jongeren daarbuiten. De app bevat praktische informatie over zelfstandig wonen en andere leefgebieden, waarmee jongeren zelf tijdig en goed geïnformeerd zijn en beter eigen keuzes kunnen maken. De app wordt momenteel doorontwikkeld met een mogelijkheid voor gemeenten om hierop aan te sluiten, zodat naast algemene landelijke informatie ook specifieke lokale sociale kaarten beschikbaar komen voor jongeren (en ouders en professionals).

VertrekTraining

Voor en door jongeren op weg naar zelfstandigheid, gemaakt door jeugdzorgcliënten in samenwerking met vertrektrainers. Vooral gericht op praktische aspecten van de transitie 18-/18+ en erkend als effectieve interventie. Gemeenten kunnen het gebruik hiervan door aanbieders bevorderen door dit als onderdeel van toekomstgericht werken in te kopen.

Transitieprogramma naar volwassenheid

(Transition Resource Action Center VS): resultaten laten zien dat dit programma een positieve invloed heeft op jongeren op de 5 domeinen van een 'self-sufficiency matrix': opleiding, werk, inzetbaarheid, financiële redzaamheid en onderdak. Een specifiek transitieprogramma voor jongeren uit jeugdzorg (San Francisco VS) laat betere resultaten zien in vergelijking met een soortgelijk programma voor dakloze jongeren. Dit programma bestond uit huisvesting, begeleiding, trainingen ter voorbereiding op de arbeidsmarkt en casemanagement. Deelnemers rapporteerden minder werkloosheid, meer aanwezigheid op school, minder middelenmisbruik en minder mentale problemen. (*Brown & Wilderson 2010*)

Voor en na vertrek

Krachtwerk

Beoogt de participatie en eigen regie van kwetsbare (dak- en thuisloze) jongeren te verbeteren door hen krachtgericht te begeleiden naar een stabielere toekomst. Deze methodiek is erkend als goed onderbouwd. In een evaluatie van de effectiviteit zijn geen verschillen gevonden tussen de controlegroep ('care as usual') en de experimentele groep (Krachtwerkinterventie), mogelijk omdat er nog te weinig modelgetrouw werd gewerkt. Wel vonden de professionals Krachtwerk vanwege de positieve insteek en bekrachtiging van jongeren goed om mee te werken en was er minder negatieve uitstroom uit de experimentele groep.

KR8!

Gespreksinstrument dat jongeren leert hun eigen wensen, behoeften en verlangens te verkennen en hen helpt bij het ontdekken van hun eigen kracht. De uitkomst kan dienen als input voor hun toekomstplan.

ExpEx

Project waarin ervaringsdeskundige jongeren worden ingezet om dak- of thuisloze jongeren te ondersteunen en te begeleiden. Ook fungeren ze als adviseur voor instellingen of overheden. Sinds 2015 is dit project in meerdere regio's actief nadat jongeren zelf aangaven behoefte te hebben aan ervaringsdeskundigheid.

Transitiecoach LVB

Richt zich op ondersteuning van jongeren met licht verstandelijke beperking (LVB) en psychische problemen bij het oppakken van hun verantwoordelijkheden op leefgebieden als financiën, vrije tijd en relaties. De Transitiecoach LVB neemt niet de verantwoordelijkheden over, maar gaat samen met jongeren aan de slag. Zo leren jongeren zoveel mogelijk zelf op te pakken en hulp te vragen waar dat nodig is.

Resourcegroep

Een groep mensen die belangrijk zijn voor de jongere en helpen zelfgekozen hersteldoelen te bereiken. De jongere is de beoogde regisseur en wordt uitgedaagd na te denken over wie hij in de groep zou willen: familieleden, andere naasten, (familie) ervaringsdeskundigen en professionals. Als onderdeel van het behandelmodel worden de groepsleden getraind in manieren om beter te communiceren, om te gaan met stress en nadrukkelijk de regie over de behandeling op te pakken. Deze interventie maakt het voor meer jongeren met langdurende psychische kwetsbaarheid mogelijk om afscheid te nemen van specialistische (jeugd)zorg, waarbij de zorg kan worden overgedragen aan de huisarts.

Na vertrek

Ook buiten Nederland zijn diverse interventies ontwikkeld.

Housing First Canada, Ierland en Schotland

Een effectieve interventie voor dak- en thuisloze jongeren met positieve resultaten op de stabiliteit van huisvesting op langere termijn (Kozloff *et al.* 2016; Gaetz, 2017). Mogelijk kan deze vorm ook worden ingezet voor jongeren die uitstromen uit jeugdzorg.

Supportive housing program VS, New York

Twee jaar huisvesting met een programma waarin via casemanagement een plan wordt gemaakt waarmee de jongere kan toewerken naar zelfstandigheid. Hierbij is aandacht voor de leefgebieden opleiding, werk, mentale en fysieke gezondheid. Een evaluatie laat zien dat alleen huisvesting te weinig is om de doelgroep te helpen. Er is ook ondersteuning nodig op het gebied van onderwijs en het behouden/verkrijgen van werk. (Raithel *et al.* 2015; Florida: Schelbe 2018)

Asset building programmes VS; Nadon 2020

Deze bieden ondersteuning aan jongeren uit de jeugdzorg met een focus op onder andere zelfstandigheid rond financiën (budgettering), op persoonlijke ontwikkeling, scholing en ontwikkeling voor kinderen. Onderzoek laat zien dat deelnemende jongeren een grotere kans hebben op werk en onderwijs.

A Way Home Europese Unie 2014

Jeugdzorgaanbieders worden ondersteund en geïnspireerd om uitstroom uit jeugdzorg soepeler te laten verlopen zodat er minder jongeren dak- en thuisloos worden. Om dit te bewerkstelligen worden verschillende middelen ingezet: een toolbox met instrumenten, training van hulpverleners in de jeugdzorg en een 'strength-based framework' met aanbevelingen voor professionals.

Actieprogramma's ter ondersteuning

Toekomstgericht werken

Landelijke aanpak

De aanpak is erop gericht om jongeren tussen 16 en 27 jaar in een kwetsbare positie zo optimaal mogelijk te begeleiden naar zelfstandigheid op alle relevante leefgebieden (Big 5). De aanpak is een samenwerkingsverband tussen het Nederlands Jeugdinstituut, Movisie, Ingrado, Divosa, ExpEx, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, MBO Raad,

Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven, Jeugdzorg Nederland, Rijk en gemeenten. Ook worden professionals jeugdzorg ondersteund bij het realiseren van een domein-overstijgende, integrale werkwijze. Er zijn diverse [pilots](#) uitgevoerd die momenteel breder worden uitgerold.

Zorg voor de Jeugd

Landelijk programma

Programma om de zorg voor de jeugd merkbaar en meetbaar beter te maken voor kinderen, jongeren en gezinnen, zodat ze op tijd passende hulp ontvangen. Binnen dit programma werken professionals, gemeenten, Rijk, cliënten- en jeugdhulporganisaties samen

aan verbeteringen in de lokale praktijk. Naast betere ondersteuning van kinderen, jongeren en gezinnen tijdens de levensloop van het kind (thuis, uitwonend, op school en bij 18 jaar) wordt ook geïnvesteerd in het vakmanschap van jeugdprofessionals.

Weer Thuis

Vanaf 2016 hebben gemeenten regionale plannen uitgevoerd voor het ondersteunen van jongeren die de transitie maken van jeugdzorg naar volwassenenzorg, met aandacht voor het verbeteren van de regionale samenwerking tussen betrokken partners. Vanuit het actieprogramma 'Weer Thuis'

worden gemeenten ondersteund bij het maken van afspraken met corporaties en zorgaanbieders over het aantal beschikbare woningen voor dak- en thuisloze jongeren (Ministerie van VWS 2019). De resultaten kunnen dienen ter inspiratie.

Bronnen

Deze uitgave is mede tot stand gekomen met input van experts van:

- diverse gemeenten die actief zijn binnen het Actieprogramma Dak- en thuisloze jongeren en/of Wonen en zorg jongvolwassenen in een kwetsbare positie 16-27 jaar (waaronder Alkmaar, Arnhem en Den Haag)
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (Actieprogramma Dak- en thuisloze jongeren)
- Ondersteuningsteam / ontwikkelaars Zorg voor de Jeugd
- Stichting Zwerfjongeren Nederland
- Vereniging Nederlandse Gemeenten

Daarnaast is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

Brown, S., & Wilderson, D. (2010) - [Homelessness prevention for former foster youth: Utilization of transitional housing programs](#). Children and Youth Services Review, 32(10), 1464-1472.

CBS, Beleidsinformatie Jeugd.

Divosa (2020) - Maatwerk Participatiewet voor Dak- en thuisloze jongeren

Expertisecentrum Willem Schrikker. (2014) - [18 take control. 18 Take Control | Zelf aan de slag!](#). Verkregen op: September 29, 2020.

Gaetz, S. (2019) - [THIS is Housing First for Youth: Europe. A Program Model Guide](#). Canadian Observatory on Homelessness Press.

Gemeente Gouda (2019) - Van 'geen plek' naar 'eigen stek', juli

Janssen, T. (2014) - [Huisvesting na jeugdzorg. Inventarisatie behoefte zelfstandige woonruimte voor jongeren die jeugdzorg verlaten](#). JSO Expertisecentrum voor jeugd, samenleving en ontwikkeling.

Jongerenpanel actieprogramma dak- en thuisloze jongeren (2021a) - 10 punten op weg naar volwassenheid

Jongerenpanel actieprogramma dak- en thuisloze jongeren (2021b) - Advies Jongerenregisseur

Jeugdzorg Nederland (2019) - Factsheet plaatsings- en uitstroomgegevens Jeugdzorgplus

Kozloff, N., Adair, C. E., Palma Lazgare, L. I., Poremski, D., Cheung, A. H., Sandu, R., & Stergiopoulos, V. (2016) - "Housing First" for homeless youth with mental illness. Pediatrics, 138(4), e20161514-e20161514.

Masuger, H., Van der Kolk, M., & Van Duifhuizen, R. (2017) - [18-18+ het roer om. Stichting Zwerfjongeren Nederland](#).

Nadon, M. L. (2020) - [Making the transition: How asset building services can promote positive adult outcomes for foster youth](#). Children and Youth Services Review, 115, 105083.

Raithel J, Yates M, Dworsky A, Schretzman M, Welshimer W. (2015) - Partnering to Leverage Multiple Data Sources: Preliminary Findings from a Supportive Housing Impact Study. Child Welfare. 94(1):73-85.

Schelbe, L. (2018) - Struggles, successes, and setbacks: Youth aging out of child welfare in a subsidized housing program. Children and Youth Services Review, 89, 298-308.

Schelling, F., Van Lier, L., & Janssen, T. (2015) - [Aansluiting 18-/18+. Hoe kunnen risicjongeren beter voorbereid worden op zelfstandigheid](#).

